

Türk Dili II

1. HAFTA

TÜRKÇENİN YAPI
ÖZELLİKLERİ
ÇEKİM EKLERİ

Yapı Bilimi (Şekil Bilgisi)

- Bir dildeki en küçük öge olan ses, başka seslerle -belirli düzende- birleşerek anlamlı dil birimlerini yani sözcükleri (kelimeleri) meydana getirir. Zihindeki belirli kavramları (kuş, yol, taş, çiçek) veya hareketleri (yaz-, sev-, bil-) karşılayan ya da bunlar arasında ilişki kurulmasında görev alan (gibi, ile, kadar, ve) dil birimlerine sözcük denir.

- İşte bir dildeki sözcükleri, dilin yeni sözcük türetme yollarını, kökleri, ekleri, eklerle köklerin birleşmesini, eklerin anlam ve görevlerini inceleyen dil bilgisi koluna **yapı bilimi** (şekil bilgisi/morfoloji) adı verilmektedir.
- Türkiye Türkçesinin yapı özelliklerine geçmeden önce kök, gövde ve ek terimlerini açıklayalım:

Kök

- **Kök:** Bir kelimenin yapısındaki anlamlı en küçük parçaya kök adı verilir. Kelimelerin çekirdekleri olan kökler, önceden beri var olan ve sonradan yapılamayan dil birlikleridir. Türkiye Türkçesinin *ak, ay, bal, bol, gök, taş, su; al-, bul-, gör-, say-* gibi kelimeleri kök niteliğindedir.

Kök

- Dilimizde belirli sayıda kök vardır; yeni varlık, kavram ve hareketleri karşılamak için yeni kökler üretilemez. Ancak mevcut köklere ekler getirmek suretiyle eski köklerden yeni sözcükler yapılabilir.
- Bununla birlikte yabancı dillerden alınan sözcükler de zamanla kök muamelesi görüp üzerine Türkçe yapım eklerini alabilmektedir. hasta-lan-, kitap-çı, memur-luk... gibi.

Kök

- Türkçede kökler tek biçimlidir: gel- kökünün gal- şekli yoktur.
- Kökler cümle içerisinde tek başlarına kullanılabildikleri gibi yapım ve çekim ekleriyle genişletilerek de kullanılabilir.

Kök

- Kökler anlamları bakımından ikiye ayrılır. Bir kısmı kâinattaki canlı-cansız varlıkları ve kavramları, bir kısmı ise bu varlıkların hareketlerini karşılar.
- Canlı-cansız bütün varlıkları, nesneleri, zihinlerdeki somut veya soyut kavramları karşılayan köklere (iş, ev, dağ, el, baş) **isim kökü** adı verilir.
- Varlık, nesne ve kavramlara ait hareketleri karşılayan köklere ise (sev-, bil-, bul-, yaz-) **eylem/fiil kökü** denir.

Kök

- Türkçede ad ve eylem kökleri arasında çok kesin bir ayrım vardır ve bu ayrım, bütün Altay dillerinin en önemli morfolojik özelliklerinden birisidir. Türkçemizde ortak kök (ikili kök) olmamasına rağmen günümüzde kimi kökler istisnai olarak hem ad hem de eylem kökü şeklinde kullanılmaktadır: ***boyamak-boya, ağrımak-ağrı, göçmek-göç, tatmak-tat, acımak-acı...***

Kök

- Bu sözcüklerde öncelik eylem kökü olması yönündedir. Ad kökleri olmaları, üzerlerine aldıkları eklerden kaynaklanmaktadır. Ancak bu ekler dilin tarihî seyri içerisinde düşmüş ve sözcükler bugünkü hallerini almıştır.

Ek

- **Ek (morfem):** Sözcüklerden yeni sözcükler türetmek, kelimelerle cümleler kurmak ve onlara cümle içinde görev yüklemek amacıyla köklere eklenen seslere/hecelere **ek** denir.
- Bir ünlüden (yaz-**ı**, kan-**a**-) veya bir ya da birkaç heceden oluşan (-la, lık, -mtrak, -leyin) eklerimiz mevcuttur.

Ek

- Tek başına bir anlam taşımayan ekler, köklerle birleşmek suretiyle yeni sözcüklerin oluşmasını ya da geçici anlam ilişkilerinin kurulmasını sağlar:
- Eve gidi**yor**. (geçici anlam ilişkisi)
- Saat üç**te** Mersin'**den** dön-**dü-ler**. (geçici anlam ilişkisi)
- Kork-**u**, sev-**gi**, baş-**lık** (yeni sözcük)

Ek

- Türkçede ekler kökten sonra gelir ve köke bitişik yazılır.
- Ses uyumları nedeniyle Türkçede ekler genellikle çok (iki, dört veya sekiz) şekillidir: -lar, -ler / -lı, -li, -lu, -lü / -mış, -miş, -muş, -müş / -dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü)
- Bunun yanı sıra çok şekilli olması gerekirken çeşitli sebeplerle günümüzde tek şekilli kullanılan ekler de vardır: -ki (ormandaki, evdeki), -yor (geliyor, bakıyor), -ken (gençken, çocukken, yaparken, giderken)

Gövde

- **Gövde:** Varlık ve hareketlerin tamamını kelime kökleriyle karşılamak imkânsızdır çünkü köklerin sayısı sınırlıdır. Dilde yeni kelimelere ihtiyaç duyulduğunda bazı ekler aracılığıyla yeni kelimeler türetilir.

Gövde

- Köklerden yapım ekleri vasıtasıyla genişletilmiş olan şekillere ***gövde*** adı verilir. Kısacası köklerden daha geniş olan köklere gövde denir: sev-, sev-**gi**, **sevgi**-li, **sevgi**-siz, sev-**in**-, **sevin**-ç, **sevinç**-li...
- Örneklerde de görüldüğü üzere kökle gövde arasında her zaman bir anlam ilişkisi vardır.

Gövde

- Buraya kadar birkaç defa işaret edildiği gibi eklerin iki çeşit görevi vardır: Bunlardan biri köklerden gövdeler (yeni kelimeler) yapmak, diğeri kök ve gövdelere işleklik vermektir. Birinci görevdeki ekler ‘yapım ekleri’ ikincisi ‘çekim ekleri’ adını almaktadır. Yapım ekleri *anlam*, çekim ekleri ise *görev* belirler.

Türkçenin Ekleri

Türkçede değişmez kökler, onlardan türetilen gövdeler ve bu köklere/gövdelere eklenen yapım ekleri ile çekim ekleri vardır:

ÇEKİM EKLERİ		YAPIM EKLERİ	
<i>A. İsim Çekim Ekleri</i>	<i>B. Fiil Çekim Ekleri</i>	<i>A. İsim Yapım Ekleri</i>	<i>B. Fiil Yapım Ekleri</i>
1. Durum (Hâl) Ekleri	1. Zaman ve Şekil Ekleri a) Haber Kipleri b) Dilek Kipleri	1.İsimden İsim Yapım Ekleri	1.İsimden Fiil Yapım Ekleri
2. İyelik Ekleri	2. Şahıs Ekleri	2. Fiilden İsim Yapım Ekleri	2.Fiilden Fiil Yapım Ekleri
3. Soru Eki	3. Soru Eki		
4. Ek-Fiil	4. Ek-Fiil		
5. Çokluk Eki			

Çekim Ekleri

- Çekim ekleri, kelimelerin diğer kelimelerle bağ kurmasını, kelimelerin cümlede görev almasını, hâlini, sayısını, zamanını, şahsını belirtir. Kısaca çekim ekleri kelimelerin cümle içerisinde kullanılmasını sağlar.
- Kök veya gövde hâlindeki kelimeler ancak çekim eklerini alarak diğer kelimelere bağlanır, zaman ve şahıs anlamı kazanır.

Çekim ekleri

Örneğin "Kardeş kitap yer sor." kelime dizisi bu hâliyle ancak bir kelime yığınıdır. Bir maksat, duygu, fikir, haber, bilgi ifade etmez. Bu kelime yığınının anlaşılır hâle getirmek için çekim eklerine ihtiyaç vardır. Çeşitli çekim ekleriyle bu kelimelerden anlamlı cümleler çıkarabiliriz:

"Kardeşlerine kitabın yerini sor."

"Kardeşıme kitapların yerini soracağım."

"Kardeşi, kitabının yerini sordu."

Çekim Ekleri

- Çekim ekleri yeni kelimeler türetmeye yarayan ekler değildir; bu nedenle eklendiği kelimenin anlamını değiştirmez. Yukarıdaki örnekte değişik çekimlere rağmen ‘kardeş, kitap, yer, sor-’ kelimelerinin anlamlarının değişmediği, sadece şahısların ve zamanların değiştiği görülür.
- Çekim ekleri getirildikleri/eklendikleri kelimenin türüne göre ikiye ayrılır:
  - A. İsim Çekim Ekleri**
  - B. Fiil Çekim Ekleri**

A. İsim Çekim Ekleri

- İsimlerin ve isim soylu kelimelerin sonuna gelerek onları diğer isimlere, edatlara, fiillere bağlayan; cümle içindeki görevlerini belirleyen, ait oldukları kişileri belirten ve isimlerin çeşitli durumlarını bildiren eklerdir.
- İsim çekim ekleri şunlardır:
  - 1. Durum (Hâl) Ekleri
  - 2. İyelik (Sahiplik) Ekleri
  - 3. Soru Eki
  - 4. Ek Fiil
  - 5. Çokluk Eki

1. Durum (Hâl) Ekleri:

İsimleri isimlere, fiillere, edatlara bağlayan, diğer kelimelerle ilişki kurarak isimlerin cümlede görev kazanmasını sağlayan eklerdir.

a) Yalın Durum: Bu hâlin eki yoktur, isimler eksiz hâldedir.

✓ Örn: ev, okul, kitap.

b) Belirtme/Yükleme Durumu Eki: -ı/-i/-u/-ü

○ Fiildeki işten, hareketten, eylemden etkilenen varlığı belirtir. Bu eki alan isimler cümlede belirtili nesne görevinde bulunur.

✓ ev-**i** gördüm, kapı-y-**ı** açtım, okul-**u** boyadılar, gül-**ü** koparmayın...

○ Belirtme hali, ismi fiile bağlar:

✓ Burada kimi bekliyorsunuz?

✓ Çocukları gördün mü?

✓ Babası, kızını çağırdı.

✓ Şimdi soruları cevaplayın.

1. Durum (Hâl) Ekleri:

c) Yönelme/Yaklaşma Durumu Eki: -a/-e

- Yönelme hâlinde, ismin belirttiği kavrama yöneliş, dönme söz konusudur. Bu ek yönelme, yaklaşma, ulaşma bildirir:
  - ✓ okul-**a** gittim, ev-**e** döndük vs.
- Yönelme hâli, isimleri fiillere, bazen de edatlara bağlar:
  - ✓ Okullar haftaya**a** açılacak. (fiile bağlar; zaman bildirir.)
  - ✓ Bizi karşılamak için kapıya**a** geldi. (fiile bağlar; yön bildirir; kapıya doğru.)
  - ✓ Bunu size**e** aldık. (fiile bağlar; aitlik ilgisi kurar, sizin için aldık.)
  - ✓ Annesini görmeye**e** gitti. (fiile bağlar; amaç bildirir, görmek için gitti.)
  - ✓ Akşama**a** *kadar* ders çalıştık. (edata bağlar; zaman bildirir.)
  - ✓ Sabaha**a** *karşı* Adana'ya varırız. (1. edata bağlar, zaman bildirir; 2. fiile bağlar, yön bildirir.)

1. Durum (Hâl) Ekleri:

d) Bulunma Durumu Eki: -da/-de/-ta/-te

- Eylemin yapıldığı yeri veya bir varlığın bulunduğu yeri, kişiyi belirtir. İsimleri fillere bağlar.
  - ✓ Bütün gün ev-**de** oturuyor.
  - ✓ Okul-**da** öğrendiklerinizi unutmayın.
  - ✓ Yurt-**ta** kalıyorum.
  - ✓ Bu paket-**te** ne var?
  - ✓ Okullar eylül**de** açılacak. (Zaman bildirir; cümlede zarf tümleci olur.)
  - ✓ Eski İstanbul'**da** ne güzel günler yaşanmış. (Yer bildirir; cümlede dolaylı tümleç olur.)

1. Durum (Hâl) Ekleri:

e) Ayrılma/Uzaklaşma Durumu Eki: -dan/-den/-tan/-ten

- İsimleri fillere bağlar; yer, ayrılma, uzaklaşma bildirir:
  - ✓ okul-**dan** çıktı, ev-**den** ayrıldı, yurt-**tan** geliyor, devlet-**ten** istedi...
  - ✓ Ali, ev**den** yeni çıktı.(Eklendiği kelimeyi dolaylı tümleç yapar; Nereden?)
  - ✓ Erzurum'**dan** soğuk şehir yok. (karşılaştırma, üstünlük bildirir.)
  - ✓ Yorgunlukt**an** uyuyuverdi. (sebebi bildirir.)
  - ✓ Verilen past**adan** bir dilim yedi.(Bütünün parçasını, bütünden ayrılmayı ifade eder.)
  - ✓ Akşam**dan beri** seni arıyoruz. Yemek**ten sonra** çayı nerede içeceğiz? (İsimleri edatlara bağlayarak edat grubu oluşturur.)

1. Durum (Hâl) Ekleri:

f) İlgi Durumu Eki (Tamlayan Eki/Tamlama Eki):
-im, -(n)ın, -(n)in, -(n)un, -(n)ün.

- İsimleri isimlere bağlayarak tamlama kurar:
  - ✓ Senin elin kanıyor.
  - ✓ Yalancı**nın** mumu...
  - ✓ Ali'**nin** kitabı
  - ✓ Ben-**im** kalemim
  - ✓ Biz-**im** sınıfımızdaki öğrenciler...
  - ✓ Gül-**ün** yaprağı

1. Durum (Hâl) Ekleri:

g) Vasıta Durumu Eki: -la/-le

- “ile” edatı kaynaklıdır; "i" ünlüsünün düşmesi neticesinde ekleşmiştir.
- Ünsüzle biten kelimelere eklendiğinde -la, -le şeklindedir:
kalem ile > kalemle
- Ünlüyle biten kelimelere eklenirken araya ‘y’ kaynaştırma harfi girer:
masa > masa-y-la
- ✓ Öğrencileri**le** geziye gitmişti. (*Birliktelik anlamı katar.*)
- ✓ Arabası**yla** evimize kadar getirdi. İğne**yle** kuyu kazıyorsun. (*Araç, alet bildirir.*)
- ✓ Annem**le** kardeşim buraya geldiler. (*"ve" bağlacı görevinde kullanılır.*)
- ✓ Ayağına gelen topa hız**la** vurdu. Babasını sevinç**le** karşıladı. (*Durum bildirir; zarf tümleci yapar; NASIL vurdu, karşıladı?*)

NOT 1:

Türkçenin asıl vasıta hâli eki “-n”dir. Ancak bu ek, günümüzde kullanımdan düşmüştür. Bazı kelimelerde kalıplaşmış bir hâlde yaşamaktadır. “yazın, kışın, yayan, öğlen, gündüzün, ilkin” gibi.

“-n” eki kullanımdan düşünce, onun yerini “ile” edatı almıştır. Türkiye Türkçesinde “ile” edatı ve onun ekleşmiş “+la / le” şekilleri vasıta hâli görevinde kullanılmaktadır.

1. Durum (Hâl) Ekleri:

NOT 2: Dilin gelişim süreci içerisinde yapım eklerinin çekim eklerine dönüşmesi söz konusu değildir. Ancak çekim ekleri zaman içerisinde kategori değiştirip yapım ekleri sınıfına dahil olabilir.

Bazı dil bilgisi kaynakları aitlik eki (**ki:** benimki, sendeki) ve eşitlik eki (**ca,-ce,-ça,-çe:** bence, dostça, sınıfça) gibi ekleri de çekim eki başlığı altında incelemektedir. Ancak bu ekler Türkçenin tarihî süreci içerisinde yapım eki işlevi kazanmıştır. Bu nedenle adı geçen ekler, yapım ekleri konusunda ele alınacaktır.

2. İyelik (Sahiplik) Ekleri

- İsimlerin ve isim soylu kelimelerin sonuna gelerek onların sahiplerini, ait oldukları kişileri belirten eklerdir. Tamlayansız kullanıldıkları zaman bu eklere iyelik zamirleri de denir.

(Benim)	kalem-(i) m	masa- m	su-y-(u) m
(Senin)	kalem-(i) n	masa- n	su-y-(u) n
(Onun)	kalem- i	masa-(s) ı	su-y- u
(Bizim)	kalem-(i) miz	masa- mız	su-y-(u) muz
(Sizin)	kalem-(i) niz	masa- nız	su-y-(u) nuz
(Onların)	kalem- leri	masa- ları	su- ları

3. Soru Eki: -mı, -mi, -mu, -mü?

- Hem isimlere hem de fiillere getirilen bir çekim ekidir.
  - ✓ Güzel mi? (addan sonra)
  - ✓ Gelecek misin? (eylemden sonra)
- Soru eki, eklendiği adlara genellikle soru ve tonlamaya bağlı olarak da ‘şaşıрма, inkâr’ gibi anlamlar katar.
  - ✓ Sen de mi Brütüs! (şaşıрма)
  - ✓ Bilmez miyim? (kesinlik)

NOT: Soru eki, her zaman kendinden önceki sözcükten ayrı yazılır. Büyük ünlü uyumu kurallarına uyar:

- ✓ Salı günü mü? / Sen misin? / O mu? / Öldü mü?
- Soru ekinden sonra gelen ekler kendisine bitişik yazılır:
  - ✓ Seni çağıran bu çocuk muydu?

4. Ek Fiil: -imek fiili

- Ek fiilin iki görevi vardır:
- İsim soylu kelimelerin sonuna gelerek onların yüklem olmasını sağlar.
- *Basit çekimli fiillerin üzerine gelerek birleşik zamanlı fiiller yapar. (Bu görevdeki ek fiilden fiil çekim ekleri kısmında söz edeceğiz.)*
- "imek" fiilinin ek olarak kullanımı yaygındır ve sözcüklere bitişik yazılır.

Dört kipe göre çekimi vardır:

Geniş zaman çekimi: "insanım, insansın, insan(dır), insanız, insansınız, insan(dır)lar"

Ben akıllıyım, sen güzelsin, o çalışkan(dır),
biz yorgunuz, siz tembelsiniz, onlar şanslı(dır)lar.

4. Ek Fiil: -imek fiili

- **Görülen geçmiş zaman (Belirli geçmiş zaman / -di'li geçmiş zaman) çekimi:** “idim, idin, idi, idik, idiniz, idiler”

Ben akıllı idim(akıllıydım), sen güzeldin, o çalışkandı, biz yorgunduk, siz tembeldiniz, onlar şanslıydılar.

- **Öğrenilen geçmiş zaman (Belirsiz geçmiş zaman / -miş'li geçmiş zaman) çekimi:** "imişim, imişsin, imiş, imişiz, imişsiniz, imişler"

Ben akıllı imişim (akıllıymışım), sen güzelmişsin, o çalışkanmış, biz yorgunmuşuz, siz tembelmişsiniz, onlar şanslıymışlar.

4. Ek Fiil: -imek fiili

- ***Şart kipi çekimi:*** "isem, isen, ise, isek, iseniz, iseler"

Ben akıllı isem (akıllıysam), sen güzelsen, o çalışkansa, biz yorgunsak, siz tembelseniz, onlar şanslıysalar/şanslılarsa

5. Çokluk Eki: -lar, -ler

- Sayıca **birden** fazla varlığı, kavramı ya da aşırılığı ifade eden eklerdir. Cins isimlerine gelerek onların çoğul şekillerini yapar: *Dağlar, fikirler, kitaplar, öğrenciler, dertler...*
- Türkçenin mantığına göre iki ve daha büyük sayı sıfatları çokluk ifade ettiğinden, bu tür tamlamalarda -lar/-ler eki kullanılmaz. Ancak Beşevler, Kırkkonaklar, Dört Büyükler (futbol kulüpleri), Üç Silahşorlar, Yedi Cüceler, Kırk Haramîler gibi kalıplaşmış kimi yer ve eser adlarında istisnalar vardır.

5. Çokluk Eki: -lar, -ler

Ad çekiminde çokluk eki -lar,-ler'in işlevleri ve sözcüğe kattığı kimi anlamlar şu şekildedir:

- Seslenme: Yurttaşlar!, Ordular!
- Topluluk ve aile: Aliler, annemler...
- Topluluk, genelleme: bizler, Türkler, erkekler...
- Abartma ve genelleme: böyleler, şöyleler, buralar...
- Saygı ve benzerlik: Mustafa Kemaller, Fatihler, sizler...
- Aşama ve topluluk: birler, onlar, yüzler; G7'ler
- Sayılamayan kim adlarda abartma: havalar, soğuklar, dünyalar...
- Bilim alanlarında familyalar: yırtıcılar, sürüngeçenler, eklem bacaklılar...
- Kimi deyimlerde: Sıhhatler olsun! İyi günler! Teşekkürler!

5. Çokluk Eki: -lar, -ler

NOT: Çokluk eki; iyelik üçüncü çoğul eki ve şahıs eki ile karıştırılmamalıdır.

- Çocuk**lar** (çokluk eki) ann**eler**ini (iyelik eki) bekliyor**lar** (şahıs eki).
- Çokluk eki olan “-lar , -ler” ile iyelik eki olan “-ları, -leri” isim çekim eki kategorisindeyken, şahıs eki olan “-lar” fiil çekim ekidir.

B. Fiil Çekim Ekleri

- Fiil çekim ekleri, fiil kök veya gövdelerine eklenerek eylemlerin zamanını, yapılış şeklini ve şahsını belirtir.
- Türkçedeki fiil çekim eki şunlardır:
  - 1. Zaman ve şekil ekleri
  - 2. Şahıs (Kişi) ekleri
  - 3. Soru eki
  - 4. Ek fiil

1. Zaman ve Şekil Ekleri – Haber Kipleri

A. **HABER KİPLERİ:**

- Fiilde anlatılan işin, oluşun, hareketin, durumun bağlı bulunduğu zamana fiilin zamanı denir. Haber kiplerinde de fiilin zamanı bildirilir. Türkçedeki zaman çekimleri şu şekildedir:

a. **Görülen Geçmiş Zaman (Belirli geçmiş zaman / -di’li geçmiş zaman): -dı/-di/-du/-dü/-tı/-ti/-tu/-tü**

- Fiil kök veya gövdesine gelerek görülen/şahit olunan ve bilinen geçmişe ait bir işin anlatılmasını, hikâye edilmesini, haber verilmesini sağlar:
  - *Sınav bir saat önce **bitti**.*
  - *Geçen yıl üniversiteyi **kazandım**.*

Görülen geçmiş zaman çekimi şu şekildedir:

<i>Ben</i>	<i>gel-di-m</i>	<i>git-ti-m</i>	<i>oku-ma-dı-m</i>
<i>Sen</i>	<i>gel-di-n</i>	<i>git-ti-n</i>	<i>oku-ma-dı-n</i>
<i>O</i>	<i>gel-di</i>	<i>git-ti</i>	<i>oku-ma-dı</i>
<i>Biz</i>	<i>gel-di-k</i>	<i>git-ti-k</i>	<i>oku-ma-dı-k</i>
<i>Siz</i>	<i>gel-di-niz</i>	<i>git-ti-niz</i>	<i>oku-ma-dı-nız</i>
<i>Onlar</i>	<i>gel-di-ler</i>	<i>git-ti-ler</i>	<i>oku-ma-dı-lar</i>

1. Zaman ve Şekil Ekleri – Haber Kipleri

b. Öğrenilen/Duyulan Geçmiş Zaman (Belirsiz geçmiş zaman / -miş’li geçmiş zaman): -mış, -miş, -muş, -müş

- Fiil kök veya gövdesine gelerek görülmeyen, şahit olunmayan ve bilinmeyen geçmişe ait, başkasından duyulan bir işin anlatılmasını/nakledilmesini sağlar:

- ✓ *Dün bir İtalyan gemisi batmıŝ.*
- ✓ *Bu topraklarda büyük bir imparatorluk varmıŝ.*

- Öğrenilen geçmiş zaman, kendi kendine sonradan fark edilen veya keşfedilen durumlar için de kullanılır:
  - ✓ *Biraz kilo almışım. (Kişi kendisi ile ilgili bir durumu tartılınca fark etmiştir.)*
  - ✓ *Senin boyun uzamış.*
  - ✓ *Neredeyse bir saat boyunca koşmuşum.*
  - ✓ *Hava da ne kadar soğukmuş. (Kişi bina içerisindeyken dışarıdaki havanın soğuk olduğundan habersizdir.)*

1. Zaman ve Şekil Ekleri – Haber Kipleri

- Öğrenilen geçmiş zaman eki, bildirme eki ile birlikte kullanıldığında belirleme, saptama, resmî veya ciddi açıklama; olasılık ve tahmin anlamı verir:
  - ✓ *Annem eve ulaşmış**tir**.* (İhtimal)
  - ✓ *Türkiye ekonomisinin büyümesi geçtiğimiz çeyrekte %5 olarak gerçekleşmiş**tir**.* (Saptama veya resmî açıklama)

Ben uyu-muş-um yap-ma-mış-ım

Sen uyu-muş-sun yap-ma-mış-sın

O uyu-muş yap-ma-mış

Biz uyu-muş-uz yap-ma-mış-ız

Siz uyu-muş-sunuz yap-ma-mış-sınız

Onlar uyu-muş-lar yap-ma-mış-lar

1. Zaman ve Şekil Ekleri – Haber Kipleri

c. Şimdiki Zaman: -yor /-mekte, -mekte

○ Fiil kök veya gövdesine gelerek hâlen yapılmakta olan bir işin anlatılmasını/bildirilmesini sağlar:

- ✓ *Zil çalışıyor.*
- ✓ *Öğrenciler teneffüse çıkıyor.*

Ben konuş-u-yor-um   yap-mı-yor-um   dinle-mekte-y-im

Sen konuş-u-yor-sun   yap-mı-yor-sun   dinle-mekte-sin

O konuş-u-yor   yap-mı-yor   dinle-mekte

Biz konuş-u-yor-uz   yap-mı-yor-uz   dinle-mekte-y-iz

Siz konuş-u-yor-sunuz   yap-mı-yor-sunuz   dinle-mekte-siniz

Onlar konuş-u-yorlar   yap-mı-yor-lar   dinle-mekte-ler

1. Zaman ve Şekil Ekleri – Haber Kipleri

d. Gelecek Zaman: -acak/-ecek

- Fiil kök veya gövdesine gelerek daha sonra yapılacak olan bir işin bildirilmesini sağlar:
  - ✓ *Oraya gideceğim ve onu göreceğim.*

Ben gel-ecek-im koş-acak-ım

Sen gel-ecek-sin koş-acak-sın

O gel-ecek koş-acak

Biz gel-ecek-iz koş-acak-ız

Siz gel-ecek koş-acak-sınız

Onlar gel-ecekler koş-acak-lar

1. Zaman ve Şekil Ekleri – Haber Kipleri

e. Geniş Zaman: -r; -ar/-er; -ır/-ir/-ur/-ür

- Fiil kök veya gövdesine gelerek söz konusu olan işin geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanların tümüne ait olduğunun, yani her zaman tekrarlandığının bildirilmesini sağlar:
  - ✓ *Her sabah altıda kalkar. Akşamları iki saat kitap okurum. Maç izlemeyi severiz...*

Ben gel-ir-im gel-me-m

Sen gel-ir-singel-mez-sin

O gel-ir gel-mez

Biz gel-ir-iz gel-me-y-iz

Siz gel-ir-siniz gel-mez-siniz

Onlar gel-ir-lergel-mez-ler

1. Zaman ve Şekil Ekleri – Dilek Kipleri

B. DİLEK KİPLERİ:

- Dilek kipleri, işi, oluşu, durumu ve hareketi zamana bağlı olmadan, tasarı ve dilekle ilgili olarak bildiren kiplerdir.

a. Dilek-şart kipi: -sa, -se

- Fiil kök veya gövdesine gelerek söz konusu olan işin dileğe ve şarta bağlı olduğunun bildirilmesini sağlar.
  - ✓ *Ah bir zengin olsam!(dilek)*
  - ✓ *Ağlarsa anam ağlar.*
  - ✓ *Çok çalışırsan başarabilirsin.(şart)*

1. Zaman ve Şekil Ekleri – Dilek Kipleri

b. İstek kipi: -a,-e

- Fiil kök veya gövdesine gelerek istek anlamı katar.

Geleyim, gelesin, gele; gelelim, gelesiniz, geleler.

- ✓ *Anneme bir hediye alayım.*
- ✓ *Hadi birer çay daha içelim.*
- ✓ *Bunu böyle bilesiniz.*

c. Gereklilik kipi: -malı, -meli

- Fiil kök veya gövdesine gelerek işin olması gerektiği anlamını katar:

- ✓ *Bu işi bir saat içinde bitirmeliyim.*
- ✓ *Çok çalışmalısın.*

1. Zaman ve Şekil Ekleri – Dilek Kipleri

d. Emir kipi:

- Fiil kök veya gövdesine gelerek ikinci ve onların aracılığıyla da üçüncü şahıslara emir verilmesini sağlar.
- Birinci şahısların emir çekimi yoktur; ikinci tekil şahsın da çekimi olduğu hâlde eki yoktur:
  - ✓ *Ben -----*
  - ✓ *Sen gel! / Devam et! / Ağla ağla Sakarya!*
  - ✓ *O yapsın!*
  - ✓ *Biz -----*
  - ✓ *Alın, bunları da okuyun! (Siz) / Buraya oturunuz. (Siz)*
  - ✓ *Yazıyı acele yazsınlar! (Onlar)*

2. Şahıs/Kişi Ekleri

- Şahıs ekleri, fiili şahsa bağlayan; fiildeki işi, hareketi yapanı; oluşa ve duruma sahip olanı bildiren eklerdir.
- Şahıs eklerinin teklik ve çokluk şekilleri vardır. Kiplere göre şahıs ekleri değişiklik gösterir; fiil kök veya gövdesinin ünlüyle veya ünsüzle bitişine göre iki çeşit şahıs eki vardır:

(Ben)	<i>bilir-im</i>	<i>aldı-m</i>	<i>alsa-m</i>
(Sen)	<i>bilir-sin</i>	<i>aldı-n</i>	<i>alsa-n</i>
(O)	<i>bilir</i>	<i>aldı</i>	<i>alsa</i>
(Biz)	<i>bilir-iz</i>	<i>aldı-k</i>	<i>al-sa-k</i>
(Siz)	<i>bilir-siniz</i>	<i>aldı-nız</i>	<i>alsa-nız</i>
(Onlar)	<i>bilir-ler</i>	<i>aldı-lar</i>	<i>alsa-lar</i>

3. Soru Eki: -mı, -mi, -mu,-mü?

- Soru ekinin isimlerden ve fiillerden sonra kullanılabileceğini daha önce belirtmiştik.
- Soru anlamının yanı sıra rica ya da emir tümceleri yapar:
  - ✓ Almışlar mı?/ Geldi mi? / Okudun mu? / Gördünüz mü? / Sınav zor muydu? / Güzel mi?
  - ✓ Lütfen dışarı çıkar mısınız! (emir)
  - ✓ Lütfen bir tane daha alır mısınız? (rica)
  - ✓ Tuzluğu verebilir misin? (rica)

4. Ek-Fiil: -imek fiili: (Birleşik zaman ekleri)

- Ek fiilin isimleri yüklem yapma görevinden isim çekim ekleri başlığında söz etmiştik. (20 yıllık öğretmenim. Odada kimse yoktu. Hava güzelmiş.)
- Fiillere eklenen ek fiil ise, fiillerin birleşik zamanlı çekimlerinin yapılmasını sağlar:
  - ✓ *çalışmış* *i-di-k* > *çalışmıştık*
  - ✓ *okuyor* *i-se* > *okuyorsa*
  - ✓ *okuyor* *i-miş-ler/okuyorlar imiş* > *okuyorlarmış*

Ek-Fiil: -imek fiili: (Birleşik zaman ekleri)

○ Haber kipleri ve dilek kipleri ek-fiil olarak birleşik zaman çekimine girer:

- ✓ Görülen geçmiş zamanın (belirli geçmiş zaman) hikâyesi, şartı: **geldiydi, geldiyse**
- ✓ Öğrenilen geçmiş zamanın (belirsiz geçmiş zaman) hikâyesi, rivayeti, şartı: **gelmişti, gelmişmiş, gelmişse**
- ✓ Şimdiki zamanın hikâyesi, rivayeti, şartı: **geliyordu, geliyormuş, geliyorsa**
- ✓ Gelecek zamanın hikâyesi, rivayeti, şartı: **gelecekti, gelecekmiş, gelecekse**
- ✓ Geniş zamanın hikâyesi, rivayeti, şartı: **gelirdi, gelirmiş, gelirse**
- ✓ Dilek-şart kipinin hikâyesi, rivayeti: **gelseydi, gelseymiş**
- ✓ İstek kipinin hikâyesi, rivayeti: **geleydi, geleymiş**
- ✓ Gereklilik kipinin hikâyesi, rivayeti, şartı: **gelmeliydi, gelmeliymiş, gelmeliyse**

Örnek Sorular

S1. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili sözcük çekim eki almamıştır?

- a) Kadınların ikisi de sevinçten ağladı.
- b) Kapıcı Salih her sabah kapının önüne bir sandalye atıp oturur.
- c) Duygusuz insanlar kendisinden başka kimseyi düşünmez.
- d) Baba, evin idaresi için parayı karısına bırakıyordu.
- e) Paramız pulumuz olmasa da dostlarımız var.

S2. Aşağıdaki çekimli fiillerden hangisi kelime kökü itibariyle diğerlerinden farklıdır?

- a) Film, yarım saat önce başladı.
- b) İşler bu ay biraz düzeldi.
- c) Tarlada çalışan köylüler oldukça susamıştı.
- d) Çocuklar babalarının yolunu gözlüyorlar.
- e) Patlama sesini duyanlar sağa sola kaçıştı.

S3. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde dilek kipi eki kullanılmamıştır?

- a) Çocukluğumu hayal meyal hatırlıyorum.
- b) Şurada biraz dinlenelim.
- c) Dünya, savaşların olmadığı bir yer olsa.
- d) Dışarı çıkarken kapıyı kilitlesin.
- e) Bu dersten geçebilmek için çok çalışmalısınız.

S4. Aşağıdakilerin hangisinde altı çizili kelime “varlığın kime ait olduğunu bildiren” bir ek almıştır?

- a) Kapıyı açıp sesin geldiği yere baktı.
- b) Bardaktaki ayranı afiyetle içti.
- c) Hediyeler içerisinde en çok bunu beğendi.
- d) Arabası boyandıktan sonra yeni gibi oldu.
- e) Seni görmek ne kadar güzel.

S5. Aşağıdaki cümlelerden hangisinde altı çizili sözcük farklı bir ek almıştır?

- a) Kaçı yanlış çıktı bugüne kadar söylediklerimin.
- b) Çoğu verdiği sözü yine tutmadı.
- c) Başı çeken çocuk en küçükleriydi.
- d) Bizim oraların kışı bile, bir başka güzeldir.
- e) Aşığın sazı elinden düşmezdi.

S6. “-ım, -im, -um- -üm” eki, aşağıdaki cümlelerin hangisinde diğerlerinden farklı bir görevde kullanılmıştır?

- a) Matematik dersinde biraz zayıfım.
- b) Hiçbir şey yapmak istemiyor canım.
- c) Bugün oldukça keyifsizim.
- d) Ben sorumlulukları olan bir insanım.
- e) İki yıldır bu şirkette şoförüm.

Cevaplar

1. C
2. E
3. A
4. D
5. C
6. B

KAYNAKLAR

- ATEŞ, Kemal (2011), *Türk Dili*, Ankara.
- DEMİR, Nurettin; YILMAZ Emine (2003), *Türk Dili El Kitabı*, Ankara.
- DURMUŞ, Mustafa (Editör) (2009), *Üniversiteler İçin Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- EKER, Süer; (2003) *Çağdaş Türk Dili*; Grafiker Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1993), *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep; Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi, TDK Yayınları, Ankara, 2007.
- KORKMAZ, Zeynep; PARLATIR, İsmail; ERCİLASUN, A. Bican; ZÜLFİKAR, Hamza; GÜLENSOY, Tuncer; BİRİNCİ, Necat; AKALIN; Mehmet (1997) *Yüksek Öğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon*, Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları, Ankara.
- YAKICI, Ali; YÜCEL, Mustafa; DOĞAN, Mehmet; YELOK, V. Savaş (2005), *Üniversiteler İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Gazi Kitabevi, Ankara.